

Јелена Д. Рајовић
Академија струковних студија
косовско-метохијска
Лепосавић

УДК: 811.111:371.671]:373.5
<https://doi.org/10.18485/uzdanica.2020.17.2.6>

Стручни рад
Примљен: 30. септембар 2020.
Прихваћен: 21. децембар 2020.

Небојша М. Денић
Универзитет у Приштини
Природно-математички факултет
Косовска Митровица

Јелена Н. Стојановић
Алфа БК Универзитет
Факултет за математику и рачунарске науке
Нови Београд

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ УЏБЕНИКА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА СРЕДЊИХ СТРУЧНИХ ШКОЛА: КРИТЕРИЈУМИ АНАЛИЗЕ

Апстракт: Енглески језик струке важан је сегмент наставе енглеског језика, првенствено због статуса који енглески језик данас има у свету и његове заступљености у свим видовима људске делатности. Енглески језик струке који се изучава у средњим стручним школама, посебно оним техничког усмерења, безразложно је стављен у други план и литература која се бави овим питањем је незнатна. Један од важних елемената наставе енглеског језика у средњим стручним школама је уџбеник, чији садржај треба да одражава циљеве и исходе учења. Циљ овог рада је да се укаже на важност уџбеника за наставу енглеског језика у средњим стручним школама техничког усмерења и на значај и циљ анализе уџбеника. Уџбеник, као важан део планирања и извођења наставе, треба да је у складу са потребама ученика. Рад указује на постојеће теорије анализе уџбеника заступљене у релевантној литератури а које се могу применити у контексту образовања у Србији. Такође, дате су препоруке о могућим критеријумима који се могу применити при анализи уџбеника.

Кључне речи: енглески језик струке, уџбеник, средња стручна школа, анализа, критеријуми.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Средње стручне школе имају за циљ образовање будућих стручњака од којих ће се неки након завршетка школовања укључити у тржиште рада, а неки наставити школовање на вишем нивоу. Захтеви савременог друштва намећу потребу да се, поред професионалних, усавршавају и оне ништа мање важне вештине које употпуњавају слику стручњака оспособљених да се ухва-

те у коштац са свим изазовима једне професије. Овде се првенствено мисли на вештине из области информационих технологија и познавања енглеског језика. Кретања на светској сцени, у економском и сваком другом погледу, намећу потребу за ширењем и усавршавањем знања из наведених области, те су оне нераскидиви део готово сваке струке и њихова вредност је изједначена са професионалним вештинама. У циљу унапређења пословања, размена идеја и искустава у пословном свету, познавање енглеског језика струке је нешто што се само по себи подразумева јер се енглески језик струке „користи првенствено као средство за преношење информација од стране стручњака у некој професији или научној дисциплини” (Савић 2006).

Енглески језик струке (ЕЈС)¹ (*English for specific purposes*) приступ је у настави енглеског језика који прати потребе ученика које се односе на употребу језика у оквиру струке за коју се школују. Језичке потребе у контексту ЕЈС односе се на потребе одређене заједнице људи које везују заједнички интереси. Другим речима, свака струка има себи својствен начин на који испољава идеје а које остварује путем језичке комуникације. Овде се подразумевају и разлике које управо и условљавају употребу енглеског језика струке. Брајтон (1980: 174) између осталог каже да је један од разлога учења енглеског језика на нивоу средње школе и то што је учење језика прописано законом дате државе. Ово је случај и са Србијом, где је настава страног, односно енглеског језика дефинисана првенствено Законом о средњем образовању (*Службени гласник РС*, бр. 55/2013, 101/2017 и 27/2018), а када су у питању циљеви, исходи, наставни материјал и слично, Правилником о плану и програму образовања и васпитања за заједничке предмете у стручним и уметничким школама (*Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 3/2015 од 7. 5. 2015. године)². Развој деце огледа се и у процесу образовања „као резултат интеракције њихових развојних карактеристика и особености система знања који ученици стичу посредством уџбеника као основне школске књиге” (Влајковић Бојић, Стевановић 2017). За наставу енглеског језика у средњим стручним школама техничког усмерења од кључне су важности уџбеници, који у овом контексту играју двоструку улогу – они су носиоци информација о језику и информација о самој струци. Настава енглеског језика струке сложени је процес и укључује три кључна фактора: ученике, настав-

¹ У радовима (Ђукић 2017; Ђолић 2013; Игрутиновић 2011; Игњачевић 2008) на српском језику из области страног језика струке присутни су разни називи: језик струке, стручни језик, језик за посебне намене. Сви наведени називи су преводи назива *English for specific purposes* који се користи у литератури на енглеском језику. За потребе овог рада користићемо термин *енглески језик струке*, односно скраћеницу ЕЈС.

² Овде се мисли на средње стручне школе техничког усмерења, где енглески језик припада групи општеобразовних предмета, а што је дефинисано Чланом 2 Правилника о општим стандардима постигнућа за крај општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета, *Службени гласник РС*, бр. 117/2013.

нике и наставни материјал. Наставни процес испољава се у интеракцији коју остварују ученици и наставници, наставници и наставни материјал и ученици и наставни материјал. Оваква реализација односа је комплексна, а њен резултат се огледа у нивоу постигнутог знања енглеског језика (Ђолић 2013: 40).

Уџбеници су неизоставни део наставе и они одређују садржај, начин, као и смер у којем се настава језика одвија (Мекграт 2002; Бирд 2001). Они су садржајно креирани тако да прате наставни план и програм и омогућавају одржавање континуитета наставе. И поред несумњивих могућности примене ИТ средстава и наставног материјала другог типа, улога уџбеника у настави језика је неоспорна. Међутим, поставља се питање да ли су уџбеници енглеског језика који се користе у настави у средњим стручним школама техничког усмерења адекватни за сврху којој су намењени. Овде се првенствено мисли на усклађеност садржаја уџбеника енглеског језика са потребама ученика, односно струке за коју се школују, то јест на питање да ли уџбеник садржајно испуњава потребе ученика од којих се очекује да знање из енглеског језика стечено у средњој стручној школи примене на радном месту или у даљем школовању.

Да би се избегле овакве дилеме и да би један уџбеник енглеског језика могао да носи епитет погодног уџбеника који ће у потпуности бити у складу са потребама ученика, односно струке, неопходно је извршити анализу уџбеника у циљу постизања ефикаснијег и продуктивнијег наставног процеса и исхода учења. Циљ овог рада је да се укаже на потребу спровођења анализе уџбеника, као и на светске трендове у погледу критеријума и одабира уџбеника. Анализом релевантне литературе утврђено је да је анализа уџбеника углавном спровођена у погледу уџбеника енглеског језика струке који се користе на нематичним факултетима (Јерковић 2017; Стојковић, Ђурић 2011; Тасић 2009). Уџбеницима енглеског језика за средње стручне школе техничког усмерења није посвећена никаква пажња, те је потреба за анализом и утврђивањем подобности уџбеника више него нужна.

2. УЏБЕНИК У КОНТЕКСТУ СРПСКЕ³ ОБРАЗОВНЕ ПОЛИТИКЕ

Уџбеник, као основно дидактичко средство, представља неизоставни део планирања наставе и игра значајну улогу у обликовању процеса наставе

³Имајући у виду да је истраживање спроведено у овом раду иницирано увидом у уџбенике енглеског језика који се користе у настави у средњим стручним школама техничког усмерења на Косову и Метохији, које раде под окриљем Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, препоруке дате у овом раду односе се на све средње стручне школе техничког усмерења у Србији, укључујући и оне на Косову и Метохији, којих има укупно 12.

и учења. Напредак на техничко-технолошком пољу условио је појаву и развој нових дидактичких материјала, чија примена заузима значајно место у настави и у зависности од примене и приступа може да олакша посао и наставницима и ученицима. Овде подразумевамо употребу информационих технологија у настави језика, што поред аудио-визуелних наставних средстава укључује и е-дидактички материјал⁴. У нашем случају, обично се говори о уџбеничком комплекту који поред уџбеника обухвата радну свеску и мултимедијални ЦД, као аудио-визуелну допуну садржаја уџбеника. Сви елементи уџбеничког комплекта треба да буду усаглашени са наставним планом и програмом, односно циљевима и садржајима и да буду производ истог аутора и издавача (Кончаревић 2002: 74).

Употреба уџбеника у настави у Србији прописана је Законом о уџбеницима (*Службени гласник РС*, бр. 27 од 6. 4. 2018), Правилником о стандардима квалитета уџбеника (*Службени гласник РС*, бр. 42 од 22. 4. 2016. и бр. 45 од 13. 6. 2018) и Правилником о плану уџбеника (*Службени гласник РС – Просветни гласник*, 9/2016-161, 10/2016-276 (исправка), 10/2017-51, 11/2019-206). До 2009. године, када је усвојен први Закон о уџбеницима,⁵ Завод за уџбенике и наставна средства био је једини државни издавач уџбеника у Србији. Отварање тржишта за нове издаваче значило је, у то време, да ће бити понуђена квалитетнија наставна средства, услед конкурентности на тржишту, где се гаранција опстанка огледа у квалитету понуде.

Глобални план и програм наставе енглеског језика у средњим стручним школама дефинисан је Правилником о плану и програму образовања и васпитања за заједничке предмете у стручним и уметничким школама (*Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 3/2015 од 7. 5. 2015. године). Уџбеник мора бити у складу са препорукама дефинисаним у Правилнику, којим су одређене тематске области које се прожимају кроз све године учења и обухватају теме из свакодневног живота, рада, вршњачка питања, научна достигнућа и слично. Правилник, такође, препоручује да стручна тематика која се обрађује на страном језику прати исходе стручних предмета и буде у корелацији са њима. Дакле, уџбеник мора да садржи тематске области наведене у Правилнику, зато што на основу уџбеника наставници састављају годишњи, односно месечни и недељни план и програм наставе. Уџбенике наставници бирају са листе одобрених уџбеника коју прописује Министарство

⁴„Електронски наставни материјали су садржаји намијењени коришћењу у образовању за учење и поучавање, а похрањени су на рачунару, неком електронском медију или су објављени на интернету. Могу се користити у настави, као и за самостално учење” (Солаковић 2013: 429).

⁵Нови Закон о уџбеницима усвојен је 2018. године, као потреба да се унапреде, дефинишу и поједноставе постојеће процедуре које се тичу побољшања ефикасности процеса одабира уџбеника, као и квалитет уџбеника (Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Република Србија 2018: 36).

просвете, науке и технолошког развоја. Уџбенике одобрава Министарство образовања, науке и технолошког развоја, које и издаје Каталог одобрених уџбеника. Листа одобрених уџбеника се редовно ажурира. Закључујемо да је избор уџбеника који ће се користити у настави одговорност наставника и да зависи од критеријума који они постављају. Једном одабран уџбеник остаје у употреби за све године учења.

Сам процес израде уџбеника, од одабира аутора до добијања финалног производа, почиње од наставног плана и програма страног језика који прописује Министарство просвете, а у складу са Правилником о стандарду квалитета уџбеника (*Службени гласник РС*, бр. 42 од 22. 4. 2016, бр. 45 од 13. 6. 2018), издавачке куће ангажују ауторе за израду уџбеника и других наставних средстава. Садржај уџбеника мора да прати савремена кретања из области које план и програм прописује и да поспешује развој комуникативних вештина ученика, у складу са потребама. Међутим, пракса показује да су уџбеници који се користе у настави енглеског језика у средњим стручним школама често застарели, да садржаји не прате светске трендове и да су често нефункционални. У прилог овоме, како тврди Ђолић (2013: 33), иде и чињеница да је анализа уџбеника страних језика код нас указала на веома мали напредак у погледу модернизације и усавршавања, како наставног процеса тако и уџбеника, и њиховог усклађивања са светским захтевима који одређују место и значај страног језика у настави. Такође, промене које се дешавају на пољу занимања утичу на школске системе стручног образовања, те се граница која постоји између школе и пословног света постепено брише (Комненовић 2016). Другим речима, да би из света школе ученици несметано приступили свету рада, школа мора да им понуди садржаје који су блиски струци, укључујући и садржаје енглеског језика за потребе струке.

Настава енглеског језика у Србији усмерена је на проблеме које државне институције које се баве питањем образовања сматрају важним, притом не придајући много значаја истраживањима која овом проблему приступају са аспекта праксе (Ђолић 2013: 34). Другим речима, образовне политике у Србији, посебно када је у питању енглески језик струке, углавном су одраз ставова и мишљења институција одговорних за планирање наставе, без много увида, консултација и сагледавања ситуације на терену. Овакав приступ, што се показало годинама уназад, фокусиран је пре свега на задовољење форми, а да се притом не води рачуна о потребама главних актера реализације образовних политика.

3. УЛОГА УЏБЕНИКА У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ

Лингвисти који се баве питањем улоге уџбеника у настави енглеског језика струке сагласни су да је уџбеник основни наставни материјал који се користи у наставном процесу (Макевић 2001; Канингсворт 1995; Хачисон, Торес 1994; Нунан 1991). Уџбеници енглеског језика струке морају садржајно да буду у складу са струком, односно занимањем за које се ученици школују, односно уџбеник мора да садржи све оне елементе језика који су неопходни за примену енглеског језика за потребе струке. Ричардс и Роџерс (2014) указују да су уџбеници креирани тако да њихов садржај одражава поступност у представљању језичких задатака – од једноставнијих ка сложенијим.

Уџбеник је најпогоднија форма презентовања наставног материјала јер доприноси постизању конзистентности и трајности знања, при чему ученици стичу утисак постојања компактног система, кохезије и напредовања у учењу, а наставницима олакшава припрему за наставу и оцењивање знања ученика (Томлисон 2001). Слично става су и Хачисон и Торес (1994) који сматрају да су уџбеници носиоци промена и да имају важну улогу у иновативном приступу настави. Они указују да се промене уводе постепено, у складу са наставним планом и програмом и притом олакшавају рад наставника, омогућавајући им да буду сигурнији у свој рад јер им је на располагању припремљен материјал за извођење наставе. По њиховом мишљењу, улога уџбеника у настави енглеског језика је од великог значаја посебно за ученике који се по први пут сусрећу са одређеном тематиком, као што је случај са језиком струке. Наиме, укључивање тема из области струке у наставу енглеског језика омогућава да ученици активно учествују у активностима које истовремено захтевају примену знања из струке и знања из енглеског језика дате струке (Савић 2013).

Улога уџбеника у настави енглеског језика струке је вишеструка и може имати неколико функција. По мишљењу Канингсворта (1995: 7), уџбеник је главни извор наставног материјала и језичких вежби које за циљ имају унапређење комуникативних вештина ученика; уџбеник одражава наставни план и програм и на тај начин олакшава наставницима планирање и спровођење наставе. Поред тога, сврсисходност уџбеника у настави језика представља најефикаснији начин примене наставног материјала јер, између осталог, наставницима даје више времена да се припреме за час, садржи унапред одређене активности и даје конкретне примере напредовања наставног процеса (Гарингер 2002). Ипак, мора се имати на уму да, иако уџбеници у већини случајева представљају испуњење смерница задатих у наставном плану и

програму, наставници су ти који одлучују који ће уџбеник користити у настави и на који начин ће га користити (Андерсон, Томкинс 1983).

Галфман и сарадници (2004) сматрају да уџбеници имају улогу посредника у настави и указују да је њихова сврха, између осталог, да подстакну ученике на конструктивно размишљање и прихватање нових сазнања, да покрену нова питања за размишљање и дискусију и да садрже активне, креативне и вишеструке информације. Ученицима су доступни многи извори информација и ако су уџбеници садржајно монотони и незанимљиви онда ће их и ученици тако доживети. Интересантни уџбеници развијају радозналост и занимање за предмет учења (Мик 2000: 17). Такође, садржај уџбеника може мотивисати ученике за даље учење и усавршавање знања језика (Рамхавати 2018; Савић 2006).

Иако претходно наведени ставови говоре у прилог употреби и важности уџбеника у настави језика, постоје и супротни ставови који улогу уџбеника у настави језика не сматрају толико важном, првенствено из разлога што уџбеници умањују улогу наставника, чиме се нарушава квалитет саме наставе⁶. Неодговарајући и неприкладни садржаји у односу на стварне потребе ученика, односно изузимање елемената учења језика важних за дату струку, неуравнотежено представљање задатака, активности које демотивишу или не прате иновације у струци – неки су од разлога који не иду у прилог употреби уџбеника у настави (Грејвс, Ксу 2000: 54). Уџбеник је креиран као једини извор информација, при чему су ученици упућени само на једну перспективу дате проблематике. Уџбеници су често застарели, што значи да информације које садрже нису релевантне. У већини случајева, садржај уџбеника не узима у обзир предзнање ученика и наставник често не прилагођава наставу интересовањима и потребама ученика управо из разлога што се ослања на уџбеник (Фредериксен, Колинс 1989).

Имајући у виду различите особине и функције уџбеника у настави, можемо рећи да је уџбеник централни део наставног процеса⁷, с обзиром на то да осликава наставни план и програм, а да је исто тако и центар одређеног друштвено-образовног контекста, који у нашем случају подразумева контекст енглеског језика струке којој је и намењен.

⁶”The strict application of the class book content in the learning environment is another issue in almost every foreign language classroom in Serbia. The class books usually take over the teacher’s role in the classroom and creative lesson planning is virtually non-existent” (Вукадин, Марковић 2019).

⁷Ово се посебно показало значајним у периоду када је редовна настава била прекинута због епидемије корона вируса, при чему је ученицима једини извор информација, бар у почетном периоду, био уџбеник. Да нису имали уџбеник на располагању, дошло би до прекида континуитета наставе, прогрес би био успорен а наставници не би имали времена да квалитетно организују наставу јер би морали да посвете време стварању наставног материјала. На сву срећу, овај сценарио је заобиђен између осталог и због доступности уџбеника, што је још једна потврда важности постојања и примене уџбеника у настави.

4. ЗНАЧАЈ АНАЛИЗЕ УЏБЕНИКА

Пракса употребе уџбеника у настави стара је колико и пракса писања (Вокер 1981). Анализа уџбеника датира још из 900. године нове ере, када су талмудисти бројали речи и идеје у тексту (Мик 2000: 77). Уџбеник не представља само збирку текстова и вежбања груписаних у једну целину, већ је у њему представљена комбинација текстова, илустрација, фотографија, као и предлога и метода за континуирано учење енглеског језика дате струке. Уџбеник, поред текстова⁸ који су везани за струку, треба да садржи и остале информације које су у складу са потребама ученика и на тај начин да представља извор широких информација.

Процес настанка уџбеника, од идеје, рукописа, до издавања, укључује многе актере који су важни за добијање квалитетног крајњег производа (Вејрих 1995: 134). Актери важни за креирање уџбеника енглеског језика струке подразумевају стручњаке из области којом се уџбеник бави а који ће моћи да потврде аутентичност и погодност изабраних садржаја за наставу, лингвисту који познаје језик дате струке и који зна које језичке елементе треба уврстити у наставу језика, методичара који ће на исправан начин уврстити све оне методолошке принципе важне за успешну реализацију програма. Примарну улогу у одабиру уџбеника играју наставници и ученици. Наставници, на којима је да донесу одлуку о уџбенику и ученици на основу чијих потреба се првенствено и ствара један уџбеник, али и цео наставни програм. Дobar уџбеник мора да има квалитетан садржај који ће бити приступачан ученицима и који ће их мотивисати (Мик 2000).

Сви актери који су укључени у процес образовања имају одређена очекивања од уџбеника који им се нуде. Од уџбеника се обично очекује да прати упуте задате у наставном плану и програму⁹, да његов садржај буде разумљив и примерен нивоу знања ученика и њиховим потребама и интересовањима. Наставници очекују да уџбеник буде релевантни извор и средство за извође-

⁸„Заиста, свако учење из уџбеника засновано је на раду на тексту, односно ефикасном разумевању прочитаног, веома сложеној и захтевној компетенцији која укључује серију процеса (почевши од декодирања речи, разумевања речи, разумевања реченице до виших ниво закључивања заснованих на разумевању дискурса)” (Антић 2018: 221).

⁹У Србији, оквирни садржај уџбеника одређен је Правилником о плану и програму образовања и испитања за заједничке предмете у стручним и уметничким школама (*Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 3/2015 од 7. 5. 2015. године). Правилник дефинише тематске области, које су исте до краја средњошколског образовања и обухватају теме из свакодневног живота, свет рада (перспективе и образовни системи), генерацијске разлике и вршњачка питања итд. У наводу тематских области на последњем месту налазе се Језик струке са освртом на процес рада, праћење новина у области струке, описи послова, пословна комуникација. Наставник је у обавези да обради пет оквирних тема. Правилник такође препоручује да се текстовима обухвате шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената, материјала, декларације, затим краћи стручни текстови који се односе на тематске садржаје стручних предмета, уз адекватну дидактичку подршку.

ње наставе, да садржински буде прикладан и да садржи информације које су аутентичне у односу на струку, да поред аутентичних тема нуди и иновативне и оригиналне идеје које ће код ученика развијати критичко размишљање, извођење закључака и подстицати их на размишљање о питањима која се тичу стручних области. Аутори и издавачи очекују да наставници и ученици прихвате понуђене уџбенике и да их дугорочно користе у процесу наставе и учења (Марш 2005: 169).

Да би се испунила сва очекивања свих корисника уџбеника у наставном процесу и утврдила сврсисходност датог уџбеника, од велике је важности извршити његову анализу. У нашем случају, потреба за детаљном анализом уџбеника енглеског језика који се користе у средњим стручним школама техничког усмерења условљена је чињеницом да се уџбеници користе у широком националном контексту, у свим средњим школама под патронатом Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Иако је избор уџбеника дефинисан Законом о уџбеницима (*Службени гласник РС*, бр. 27 од 6. 4. 2018) у смислу квалитета и квантитета уџбеника и условљен Правилником о стандардима квалитета уџбеника¹⁰ (*Службени гласник РС*, бр. 42 од 22. 4. 2016. и бр. 45 од 13. 6. 2018) и Правилником о плану уџбеника (*Службени гласник РС – Просвејни гласник*, 9/2016-161, 10/2016-276 (исправка), 10/2017-51, 11/2019-206), наставници су ти који одлучују који ће уџбеник користити у настави. Ипак, и овде им је избор сужен на оне уџбенике које је Министарство просвете одобрило а који су наведени у Каталогу уџбеника (*Службени гласник РС – Просвејни гласник*, бр. 9/2016, 5/2018, 4/2019, 13/2019 и 2/2020). Закључујемо да Министарство просвете утврђује адекватност уџбеника посредством законски уоквирених стандарда, а начин њиховог представљања у уџбенику је задатак аутора уџбеника.

Избор неодговарајућег уџбеника може имати негативне последице на процес наставе и на процес учења. Посебно када говоримо о уџбенику који се користи у контексту наставе енглеског језика струке. Мало користи ће ученици средњих стручних школа техничког усмерења имати од уџбеника који се баве општим темама а не обухватају теме које су карактеристичне за дату струку. Као главни извор тема у настави језика струке, уџбеник треба да садржи и промовише теме и идеје које ће водити ка унапређењу оних језичких вештина и вокабулара који су својствени датој струци, односно потребама ученика који ће језик користити у ситуацијама које захтевају познавање језика струке. Као илустрацију наведимо да је недопустиво да ученици средњих стручних школа електротехничког и саобраћајног усмерења користе

¹⁰„Стандарди се односе на садржај, педагошко-психолошке, дидактичко-методичке и језичке захтеве, као и на ликовно-графичку и техничку опремљеност наставног средства. Уз сваки стандард дати су показатељи који их ближе одређују” (Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Република Србија 2018: 34–35).

исти уџбеник у настави енглеског језика¹¹, првенствено зато што се ради о усмерењима, потребама и тематикама које се суштински разликују. То значи да је, пре него се приступи методолошкој основи стварања уџбеника, потребно дефинисати којем образовном систему ће он служити, утврдити ниво знања и потребе ученика, као и потребе струке. Погрешно је мишљење да је „смисао образовања увек, свуда и за све један те исти” (Хутороској 2006: 91).

5. КРИТЕРИЈУМИ АНАЛИЗЕ УЏБЕНИКА

У пракси су присутни различити критеријуми за анализу уџбеника, у зависности од тога шта анализа има за циљ. Предмет анализе може бити садржај уџбеника, да ли су експланаторни или наративни, жанровска заступљеност, разумљивост, прилагођеност узрасту и нивоу знања ученика, прилагођеност потребама ученика, квалитет илустрација и слично (Мик 2000). У наставку рада осврнућемо се на критеријуме за анализу уџбеника које су представили познати лингвисти који се баве овим питањем, а које се могу применити и у нашем контексту. Такође, приказаћемо и контролне листе¹² на основу којих се врши анализа.

Анализу уџбеника, у општем смислу, можемо поделити на анализу која се односи на свеукупни изглед уџбеника, дизајн, садржај¹³, расподелу наставних јединица и лекција, и на анализу која испитује појединачне делове уџбеника, као што су заступљеност језичких вештина, заступљеност одговарајућих тема и заступљеност вежби. Анализа уџбеника спроведена у циљу утврђивања њихових утицаја на наставни процес треба да подразумева елементе као што су наставни план и програм и дидактички приступ, при чему се долази до сазнања не само о чиниоцима који утичу на стварање уџбеника, већ и онима који утичу на њихову употребу (Лебрун и др. 2002). Скопинскаја (2003: 39) предлаже два правца у којима би анализа уџбеника требало да се одвија – први правац односи се на предиктивну анализу која се изводи пре него што се уџбеник примени у настави и утврђује да ли је уџбеник погодан за примену у контексту потреба ученика којима је и намењен, а други правац је представља ретроспективну анализу уџбеника који су већ у употреби.

Олорундаре (1998) наводи четири критеријума за анализу уџбеника: адекватност уџбеника у односу на процес, адекватност уџбеника у односу на

¹¹ Видети Каталог уџбеника, *Службени Гласник РС – Просветни Гласник*, бр. 9/2016, 5/2018, 4/2019, 13/2019 и 2/2020.

¹² Контролне листе, односно *Checklists*, су најефикаснији начин систематског прикупљања података. Оне морају бити пажљиво састављене у складу са задацима анализе (нпр. потребе ученика у односу на уџбеник, контекст у којем се уџбеници користе, итд.) (Мекграт 2002).

¹³ Овде се мисли на садржај као табеларни приказ свих наставних јединица у уџбенику, а који се обично налази на првим странама уџбеника.

садржај, адекватност уџбеника у односу на представљени материјал и адекватност уџбеника у односу на могућност и подстицање самосталног рада. У истом погледу, Канингсворт (1995) наводи да се одабиру уџбеника треба приступити веома пажљиво и да при процесу анализе треба водити рачуна о томе да ли уџбеник одражава циљеве, методе и вредности наставног програма. Што се више информација о уџбенику, ученицима и контексту учења добије, избор уџбеника ће бити бољи. Она сматра да је анализа нека врста акционог истраживања, у којем је могуће анализирати корисност, предности и слабости уџбеника. Канингсвортова (1995) је у своју контролну листу уврстила осам категорија, које између осталог обухватају циљеве и приступе, дизајн и организацију уџбеника, језички садржај, методологију, вештине, теме и слично.

Анализа уџбеника у погледу њихове синхронизованости са потребама ученика, њихове усклађености са вредностима и ставовима ученика, могућности да држе пажњу ученика, флексибилношћу да истовремено буду у складу са афинитетима и наставника и ученика – неки су од предлога које дају Брин и Кадлин (1987).

Шелдон (1988: 242) представља седамнаест категорија за анализу уџбеника, од којих издвајамо дефинисање корисника, поступност представљеног градива, адекватност у односу на ниво знања ученика, аутентичност, едукативну вредност, флексибилност. Његова контролна листа је фокусирана на аутентичност текстова представљених у уџбеницима и њихову адекватност, уз напомену да наставници при избору уџбеника морају да воде рачуна о питањима која се тичу стереотипа, могућности погрешног схватања садржаја, увредљивих илустрација у погледу пола, расе, националности и припадности друштвеним класама.

Болић (2013: 78) предлаже следеће критеријуме одабира, односно анализе уџбеника: а) језички критеријум, који се односи на ниво знања енглеског језика ученика; б) методолошки критеријум, који се односи на адекватно представљање информација из области струке и језичких структура – од лакших ка тежим; в) психолошки критеријум, који се односи на текстове који морају бити довољно интересантни у начину на који се износе чињенице и подаци, што доприноси повећању интересовања ученика како за учење језика струке тако и за саму струку. Ово се посебно односи на ученике средњих стручних школа техничког усмерења јер, по мишљењу С. Болић (2013: 78), они исказују мање интересовања за учење енглеског језика у односу на друге циљне групе. Као последњи критеријум ауторка наводи стручност текста, који се односи на информативност јер текст мора да буде носилац информативности у складу са нивоом знања ученика.

Да би се одабрао уџбеник који у потпуности одговара постављеним критеријумима анализе, неопходно је спровести детаљну анализу уџбеника. Браун (2001: 142) предлаже контролну листу од дванаест категорија, од којих

свака садржи од једног до седам питања за разматрање. Критеријуми за анализу садржаја уџбеника које он предлаже су усклађеност уџбеника са циљевима наставе, предзнање ученика, теоретски приступ, заступљеност језичких вештина, квалитет вежби (објашњења, упутства и активно учешће у настави), секвенцирање (вештина, граматичких структура, ситуација, итд.), вокабулар (релевантност, фреквентност и стратегије учења), формат, квалитет и јасноћа илустрација, укупни изглед уџбеника, додатни наставни материјал (радна свеска, аудио и видео-материјал). Ова контролна листа сматра се најопсежнијом¹⁴, с обзиром на то да обухвата опште и посебне критеријуме за анализу уџбеника, као и различите факторе који су битни у настави енглеског језика. За разлику од наведених лингвиста, Пингл (1999) предлаже уопштеније критеријуме за анализу уџбеника који подразумевају елементе који се односе на уџбеник, формалне критеријуме, врсту текста заступљеног у уџбеницима, вежбања, садржај. Елементи који се односе на уџбеник обухватају систем образовања, наставни план и програм, процедуру прилагођавања уџбеника, структуру издавачких кућа. Формални критеријуми тичу се библиографских референци, циљне групе (тип школе којој је уџбеник намењен и ниво знања ученика). Критеријум анализе избора текстова односи се на избор текстова од стране аутора, илустрације у уџбенику, статистичке приказе, изворе. Анализа садржаја односи се на тачност чињеница представљених у уџбенику, аутентичност текстова и одабир тема у складу са потребама ученика.

Из претходно приказаних критеријума можемо закључити да они садрже доста сличних елемената и да су сви усмерени ка унапређењу квалитета уџбеника. У зависности од потреба зарад којих се спроводи анализа уџбеника, у пракси ће се применити они критеријуми који у сваком погледу кореспондирају са циљевима анализе.

ЗАКЉУЧАК

Садржај и структура уџбеника који се користе у настави енглеског језика у средњим стручним школама техничког усмерења имају двоструку важност у процесу наставе. Они доприносе побољшању језичких вештина ученика, приближавају теме које су из области струке за коју се школују и омогућавају да се стечено знање примени у аутентичним ситуацијама. Уџбеници су подједнако важни и за наставнике језика јер осликавају наставни план и програм и садрже готов наставни материјал, омогућавајући тиме више

¹⁴ Иако опсежна, Браунова контролна листа није и најдужа. Овај епитет припада контролној листи коју је саставила Скирсо (1991), а која је дуга чак осам страна и стално се ажурира. Скирсова је класификовала велики број елемената који се морају одредити пре него се приступи анализи уџбеника, а који садрже потребне информације о ученицима, наставницима и образовним институцијама.

времена наставницима да се адекватно припреме за наставу, посебно када су наставници мање искусни.

Питање одабира уџбеника у образовном систему Републике Србије представља један од кључних проблема, који обухвата све актере укључене у процес наставе, почев од типа школе у којој се користе, ученика којима су намењени и наставника. Нормативна акта која законски уоквирују употребу уџбеника у настави језика не дају довољно критеријума на основу којих би се оценио квалитет и квантитет уџбеника, те је анализа уџбеника кључни корак ка унапређењу наставе, посебно у случају уџбеника енглеског језика у средњим стручним школама техничког усмерења.

У раду су представљени неки од аспеката анализе уџбеника која подразумева процесе као што су анализа потреба ученика, анализа усклађености уџбеника и наставног плана и програма, као и усклађеност са циљевима учења енглеског језика струке. Како је циљ рада да се укаже на неопходност и важност анализе уџбеника, критеријуми анализе представљени у раду намењени су првенствено унапређењу садржаја уџбеника који се користе у настави енглеског језика у средњим стручним школама техничког усмерења, али се исто тако могу применити и на остале уџбенике.

Можемо закључити да одабир уџбеника није лак и да наставницима, на којима је и одлука о избору уџбеника, представља додатно оптерећење. Управо зато је анализу уџбеника потребно извршити у раним фазама његовог стварања, како би се избегле ситуације употребе уџбеника који није у складу са потребама наставе којој је намењен, а и смањио терет одговорности који је наметнут наставницима. Министарство просвете и релевантне институције из домена образовања такође морају бити укључени у процес анализе и одабира уџбеника енглеског језика струке. Да би се дошло до квалитетног уџбеника који ће бити у складу са постављеним наставним циљевима, исходима и потребама ученика, неопходно је да се у процес анализе уџбеника укључе познаваоци из различитих области – стручњаци из дате струке, лингвисти који се баве језиком струке, наставници, па и ученици. Одређивањем циља анализе лакше је одредити критеријуме, начине и методе који ће се применити у анализи. Овакав вид сарадње довео би до стварања савременог уџбеника као важног извора знања и информација релевантних за унапређење енглеског језика струке из дате области и који би исто тако омогућио самовредновање постигнућа ученика и праћење сопственог прогреса кроз садржаје представљене у уџбенику.

Узимајући у обзир дате критеријуме за анализу уџбеника, у зависности од сврхе саме анализе, они који се баве анализом уџбеника требало би да уз јасна упутства и детаљне критеријуме донесу одлуку о одабиру уџбеника који ће у највећој мери одговарати захтевима који карактеришу наставу енглеског језика струке.

На крају, морамо се сложити са Олрајтовом (1981: 8) тврдњом да је учење језика сложен процес и да не постоји идеалан уџбеник који ће у потпуности бити у складу са потребама ученика, наставника, наставног плана и програма и школе. Сваки уџбеник има предности и мане и још увек није објављен уџбеник који би у потпуности одговарао одређеној групи ученика. Поред тога, и мишљења наставника о истом уџбенику могу се разликовати у зависности од њиховог искуства, начина извођења наставе и потреба ученика. Ова тврдња потврђује наш став о важности анализе уџбеника као пресудном кораку у процесу стварања и одабира уџбеника.

ЛИТЕРАТУРА

Андерсон, Томкинс (1983): R. M. Anderson, G. S. Tomkins, *Understanding materials: Their role in curriculum development. A discussion guide*, Vancouver: University of British Columbia, Faculty of Education, Centre for the Study of Curriculum and Instruction.

Антић (2018): S. Antić, Učenički kognitivni obrasci upotrebe udžbenika u procesu učenja – perspektiva učenika, *Nastava i vaspitanje*, 67/2, 219–234.

Бирд (2001): P. Byrd, Textbooks: Evaluation for selection and analysis for implementation, *Teaching English as a second or foreign language*, 3, 415–428.

Брајтон (1980): G. Broughton, *Teaching English as a Foreign Language*, London & New York: Routledge.

Браун (2001): H. D. Brown, *Teaching by principles: an interactive approach to language pedagogy*, White Plains, NY: Longman.

Брин, Кандлин (1987): M. P. Breen, C. N. Candlin, Which materials? A consumer's and designer's guide, *ELT textbooks and materials: Problems in evaluation and development. ELT Documents*, 126, 13–28.

Вејнрих (1995): T. Weinreich, The educational textmarket: qualities and quantities, *Text and Quality*, Oslo.

Влајковић Бојић, Стевановић (2017): В. Влајковић Бојић, Ј. Стевановић, Улога уџбеника у савременом образовању, *Педагошка истраживања и школска пракса*, 65–66. <https://www.ipisr.org.rs/attachments/article/104/Uloga-udzbenika-u-savremenom-obrazovanju.pdf>.

Вокер (1981): D. F. Walker, Learning science from textbooks: Toward a balanced assessment of textbooks in science education, *Research in Science Education: New Questions, New Directions*, Columbus, Ohio: Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education, 5–20.

Вукадин, Марковић (2019): M. Vukadin, N. Marković, Developing 21st Century Skills Through Theme-Based Instruction And By Applying Multiple Intelligence Theory: Teacher Competencies, *Узданица*, XVI/2, 235–251.

Галфман, Подстригич, Лосинскаја (2004): E. Gelfman, A. Podstrigich, R. Losinskaya, On the problem of typology and functions of school texts, Discussion Group 14, Focus on the Development and Research of Mathematics Textbooks, presented at the *10th International Congress of Mathematics Education, ICME X*, Copenhagen, Denmark: ICME.

Гарингер (2002): D. Garinger, Textbook selection for the ESL classroom, *Center for Applied Linguistics Digest*, 2/10.

Грејвс, Ксу (2000): K. Graves, S. Xu, *Designing language courses: A guide for teachers*, Boston, MA: Heinle & Heinle.

Болић (2013): S. Đolić, *Globalizacija i menadžment u nastavi stranih jezika: Engleski jezik na početku III milenijuma*, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.

Букић (2017): D. Đukić, *Engleski kao jezik struke u srednjim stručnim školama u kontekstu jezičkih obrazovnih politika u Srbiji u periodu od 1990. do 2012. godine*, neobjavljena doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet.

Закон о средњем образовању и васпитању, *Службени гласник РС*, бр. 55/2013, 101/2017 и 27/2018.

Закон о уџбеницима, *Службени гласник РС*, број 27 од 6. априла 2018.

Игњачевић (2008): A. Ignjačević, Specifičnosti nastave stranog jezika struke, *Nastava i vaspitanje*, 57/2, 152–156.

Игрутиновић (2015): S. Igrutinović, Gramatičke i leksičke osobenosti jezika struke, *Trendovi razvoja: Univerzitet u promenama*. http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2015/radovi/T2.4/T2.4-4.pdf

Јерковић (2017): J. M. Jerković, Analiza potreba studenata tehnoloških fakulteta u Srbiji u nastavi engleskog jezika, *Методички видци*, 7/7, 377–401.

Канингсворт (1995): A. Cunningsworth, *Choosing your coursebook*, Oxford: Macmillan Heinemann ELT.

Каталог уџбеника, *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 9/2016, 5/2018, 4/2019, 13/2019 и 2/2020.

Комненовић (2016): М. Комненовић, Значај школе за професионалну оријентацију ученика и њихово даље образовање, *Узданица*, XIII/2, 239–253.

Кончаревић (2002): К. Кончаревић, *Савремени уџбеник сѝраног – руског језика: сѝрукѝура и садржај*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Лебрун и др. (2002): J. Lebrun, Y. Lenoir, M. Laforest, F. Larose, G. R. Roy, C. Spallanzani, M. Pearson, Past and current trends in the analysis of textbooks in a Quebec context, *Curriculum inquiry*, 32/1, 51–83.

Макевић (2001): С. Макевић, *Педагошко-дидактички принципи и критерији у изради наставних планова и програма*, Шабац: Виша школа за образовање васпитача.

Марш (2005): C. J. Marsh, *Key concepts for understanding curriculum*, 3rd edition, London: Routledge.

Мекгра (2002): I. McGrath, *Materials Evaluation And Design For Language Teaching*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Мик (2000): J. Mikk, *Textbook: Research and Writing. Baltische Studien zur Erziehungs und Sozialwissenschaft, Band 3 (Baltic Studies for Education and Social Sciences, Volume 3)*, New York: Peter Lang Publishing, Inc.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (2018): *Извештај о реализацији акционог плана за сѝровођење сѝрајтеије развоја образовања до 2020. године*. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/08/AP-SROS-IZVESTAJ-15jun.pdf>

Нунан (1991): D. Nunan, *Language teaching methodology*, New York: Prentice Hall.

Олорундаре (1998): S. A. Olorundare, Textbook Selection: A critical process in the Education Enterprise, *Journal of Educational Theory and Practice*, 4/1–2, 1–10.

Олгајт (1981): R. Allwright, What do we want teaching materials for?, *ELT Journal*, 36(1), 5–18.

Пингл (1999): F. Pingel, *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*, Hannover: Verlag Hahnsche Buchhandlung.

Правилник о општим стандардима постигнућа за крај општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета, *Службени гласник РС*, бр. 117/2013.

Правилник о плану и програму образовања и васпитања за заједничке предмете у стручним и уметничким школама, *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 3/2015 од 7. 5. 2015. године.

Правилник о плану уџбеника, *Службени гласник РС – Просветни гласник*, 9/2016-161, 10/2016-276 (исправка), 10/2017-51, 11/2019-206.

Правилник о стандардима квалитета уџбеника, *Службени гласник РС*, бр. 42 од 22. априла 2016, бр. 45 од 13. јуна 2018.

Рамхавати (2018): L. Rahmawati, *A content analysis of the English textbook "Primary English as a Second Language"*, doctoral dissertation, UIN Sunan Ampel Surabaya. <https://core.ac.uk/download/pdf/154750424.pdf>

Ричардс, Роџерс (2014): J. C. Richards, T. S. Rodgers, *Approaches and methods in language teaching*, Cambridge: Cambridge University Press.

Савић (2006): В. Савић, Развој комуникационих вештина путем дискусије у настави енглеског језика струке, *Узданица*, III/1–2, 139–145.

Савић (2013): V. Savić, Using stories in theme-based instruction, *Узданица*, XI/1, 169–186.

Скирсо (1991): A. Skierso, Textbook selection and evaluation, In: M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a second or foreign language*, Boston: Heinle and Heinle, 432–453.

Скопинскаја (2003): L. Skopinskaja, The role of culture in foreign language teaching materials: An evaluation from an intercultural perspective, In: I. Lázár (Ed.), *Incorporating intercultural communicative competence in language teacher education*, European Centre for Modern Languages, Council of Europe Publishing, 39–68. http://archive.ecml.at/documents/pub123bE2003_Lazar.pdf#page=41

Солаковић (2013): I. Solaković, Elektronski nastavni materijali u funkciji podizanja kvaliteta nastave, *Obrazovna tehnologija*, 13/4, 429–435.

Стојковић, Бурић (2011): N. Stojković, M. D. Đurić, Specifics of an Academic English Course development at the Faculty of Electronic Engineering in Niš and the Faculty of Electrical Engineering in Belgrade, *Teme*, 35/3, 847–858.

Тасић (2009): М. Тасић, English language teaching in mechanical engineering, *FACTA UNIVERSITATIS – Linguistics and Literature*, 7/1, 101–112.

Томлинсон (2001): В. Tomlinson, Materials Development, In: R. Carter, D. Nunan (Eds.), *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages*, 66–71.

Фредериксен, Колинс (1989): J. R. Frederiksen, A. Collins, A systems approach to educational testing, *Educational researcher*, 18/9, 27–32.

Хачисон, Торес (1994): Т. Hutchinson, Е. Torres, The textbook as agent of change, *ELT Journal*, 48/4, 315–328.

Хуторској (2006): А. V. Khutorskoi, The place of the textbook in the didactic system, *Russian Education & Society*, 48/3, 78–93.

Шелдон (1988): L. Sheldon, Evaluating ELT textbooks and materials, *ELT Journal*, 42/2, 237–246.

Jelena D. Rajović

Kosovo–Metohija technical college
Leposavić

Nebojša M. Denić

University of Priština
Faculty of Sciences and Mathematics
Kosovska Mitrovica

Jelena N. Stojanović

Alfa BK University
Faculty of Mathematics and Informatics
Novi Beograd

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF ENGLISH LANGUAGE TEXTBOOKS FOR VOCATIONAL SECONDARY SCHOOLS: CRITERIA OF ANALYSIS

Summary: English for Specific Purposes is an important segment of English language teaching, primarily due to the status that the English language has in the world today and its presence in all spheres of human activity. English for Specific Purposes in vocational secondary schools, especially those of technical orientation, has been unreasonably neglected and the literature dealing with this issue is insignificant. One of the important elements of teaching English in vocational secondary schools is a textbook, the content of which should reflect learning goals and outcomes. The aim of this paper is to point out the importance of textbooks in teaching English in vocational secondary schools of technical orientation and to point out the importance of textbook analysis. The textbook, as an important part of planning and conducting the teaching process, should be in accordance with students' needs. The paper points out the existing theories of textbook analysis represented in the relevant literature, which can be applied in Serbian educational context. Recommendations on possible criteria that can be applied in the analysis of textbooks are given as well.

Keywords: English for Specific Purposes, textbook, vocational secondary schools, analysis, criteria.